

DEMOGRAFSKO EKONOMSKI ASPEKTI STRUKTURE MARIBORSKEGA MESTNEGA PREBIVALSTVA

MARJAN MATJASIČ

Temeljni namen v marcu 1948 opravljene-ega ljudskega štetja je bil posneti demografsko sliko spolne strukture jugoslovanskega prebivalstva ter s primerjanjem z rezultati štetja iz leta 1931, kar se da natančno ugotoviti premike v smeri še izrazitejšega neravnotežja med sploma kot posledice ogromnih žrtev med zadnjo vojno, predvsem med moškim delom prebivalstva.

Jasno je med drugim pokazal gibanje socialno ekonomskih procesov v časovnem obdobju od zadnjega popisa v letu 1931, zelo vidne pa so že zaznavne konture globalnih socialnih sprememb kot posledice zmagovite socialistične revolucije.

Vidni so že prvi zunanji znaki ekonomskih sprememb v smeri industrializacije države v prazenju močno prenaseljenega podeželja v izrazito močnih migracijskih tokovih v smeri mestnih industrijskih središč, ki zajemajo sicer predvsem mlajše generacije obeh splov, moške nekoliko bolj kot ženske.

Vse to se odrazi v številčni krepitvi sloja delavcev, predvsem industrijsko manualnih in v absolutnem in relativnem merilu, krepkem naraščanju socialnega sloja uslužbencev ter nameščencev kot posledice administrativnega ter centralističnega načina upravljanja z ekonomskimi ter političnimi tokovi v tem obdobju takoj po vojni.

Popis je poskušal zabeležiti osnovne kulturne znake prebivalstva, stopnjo pismenosti ter šolske izobrazbe, kar pa mu je spričo precej ohlapne in ne dovolj natančno opredeljene metodologije le delno uspelo, kar velja predvsem za ugotavljanje stopnje izobrazbe, ki je nedvoumno pokazalo preoptimi- stično podobo.

Zvezni statistični zavod je s popisom zbrane podatke uredil ter obdelal na podlagi ob popisu veljavne upravno-politične razdelitve za področje vsake republike posebej. Še posebna pozornost pa je pri obdelavi, razčlenjevanju in kombiniranju rezultatov veljala za 87 po tedanjih merilih določenih urbanih središč Jugoslavije.

Izmed slovenskih mest so v popisnih knjigah ločeno od ostalega teritorija in v različnih medsebojnih kombinacijah posebej obdelani popisni podatki za mestna področja Celja, Ljubljane in Maribora.

Na tedanjem mestnem področju Maribora¹ je prebivalo 65.009 ljudi oziroma 4,67 % od

celotnega prebivalstva Ljudske republike Slovenije. Razčlenitev kontigenta mariborskega prebivalstva po spolu nam jasno pokaže moteno strukturno razmerje med spoloma z močnim že čez polovico obsegajočim deležem žensk (53,56 %). Torej na 100 žensk je prihajalo 85 moških.

Brez dvoma je neravnotežje v sliki spolne strukture prebivalstva, posneto s popisom leta 1948, že nekoliko ugodnejše kot je bilo takoj ob koncu vojne, predvsem spričo precej močnih letnih migracijskih kvot v letih 1945, 1946 in 1947.

Res je, da je ekonomska migracija v mestu Maribor takoj po koncu vojne znatnejša kot pred tem, vendar je mogoče migracijske kvote zaznati že na začetku 40 let, ki jih je okupacija dejansko še nekoliko okrepila, kar je bilo v zvezi oziroma povezavi s pričetkom uresničevanja nekaterih okupatorjevih gospodarskih načrtov (obdobje 1941—1945 5.070 ljudi). »Popis stanovništva 1961, knjiga XII, Beograd 1966.« Domnevamo lahko, da je število med vojno priseljenega prebivalstva še znatno večje, predvsem, ker gre tudi za naselitev ljudi iz nemškega upravnega aparata. Na drugi strani velja upoštevati, da je popis iz leta 1961 zabeležil šele stanje oziroma komaj stanje, ki je že dvajset let odmaknjeno od pričetka vojne.

Toda kljub okrepljenim migracijskim tokovem v Maribor pa cel čas vojne beležimo dejansko relativno ter absolutno manjšanje števila mestnega prebivalstva, torej izrazito migracijsko pasivo kot posledico okupatorjevih represivnih ukrepov, streljanja, poklicev v vojsko ter na delovno obveznost, odhodi v partizane ...

Če primerjamo razmerja med deleži moškega² in ženskega prebivalstva za Maribor s slovenskim povprečjem kot tudi z vrednostmi za mesti Celje in Ljubljano, je stanje strukture v Mariboru res nekoliko neugodnejše — slabše od slovenskega povprečja, neznatno boljše kot v Celju, medtem ko Ljubljana med vsemi tremj slovenskimi mesti dejansko izkazuje najšibkejšo kvoto moškega prebivalstva v svoji demografski strukturi (87 : 85 : : 84 : 81).

Brez dvoma je resnica, da vse generacije prebivalstva, tudi med zadnjo vojno je bilo tako, niso žrtvovale enakih deležev kot tudi, da razlike obstoje že med posameznimi sta-

rovnimi skupinami znotraj generacij ter med spoloma, pri čemer je bilo predvsem prizadeto moško prebivalstvo.

Uradni komentar zveznega statističnega zavoda ob popisu 1948 ugotavlja za celotno področje Jugoslavije, da je med prebivalstvom države pretrpela najznatnejše žrtve generacija med 20 in 39 letom, kjer beležimo abnormno velike deleže vdov in najšibkejše kvote moških v demografski strukturi. Statistični zavod še nadalje pravi, da je v okviru te generacije vendarle mogoče zaznati najštevilnejše žrtve med 23 in 34 letom. Nadalje ugotavlja komentar, da je znotraj generacije, ki je ob popisu bila stara med 20 in 39 letom največje breme vojne nosila starostna skupina med 25 in 29 letom, torej ljudje, ki so ob pričetku vojne bili stari med 18 in 22 letom, ob njenem koncu pa med 22 in 26 letom. Tudi starostna skupina 30 do 34 let beleži veliko število padlih, a znatno manj kot predhodna starostna skupina, medtem ko je starostna grupa 35—39 znotraj opazovane generacije 20—39 pretrpela »najmanj žrtev« (knjiga popisa po zakonskem stanju).

[Kot dovolj reprezentativna metoda za ugotavljanje deležev žrtev velja izračun števila vdov na 100 poročenih žensk. Da bi z njo dobljeni rezultati izražali kar se da najvišjo stopnjo verodostojne natančnosti, je treba upoštevati, da je stopnja poročenosti med različnimi geografskimi predeli Jugoslavije, v mestu ali na podeželju ter med posameznimi socialno poklicnimi skupinami različno visoka. V severnih območjih države nižja kot v južnih. Med kmečkim prebivalstvom višja ter znatnejša že v zgodnjih starostnih skupinah, torej med mladino, kot to velja za mestna industrijska središča.

Za Maribor je popis odkril, da je med ženskim prebivalstvom mesta glede vdovstva med vojno najočitnejše prizadeta starostna skupina med 20. in 39. letom. Tukaj prihaja na 100 poročenih žensk 7,4 vdove, kar je sicer manj od povprečja Ljudske republike Slovenije (8,4), vendar pa kar znatno več od izračunanega razmerja za širšo mariborsko podeželje, še posebno če vzamemo v obzir, da je stopnja poročenosti vendarle med kmeti znatno večja. Podrobnejša analiza po posameznih petletjih znotraj starostne skupine 20—39 nam odkrije očitne posebnosti, pričujoče v Mariboru.

V najmlajši starostni skupini med 20. in 24. letom, kjer je na splošno delež poročenih najmanjši, beležimo za mesto Maribor na 100 poročenih žensk najvišjo kvoto vdov (3,3), večjo od povprečne vrednosti za Ljud-

sko republiko Slovenijo (2,8) kot tudi višjo od Celja in Ljubljane (2,3; 1,7).

Tudi v naslednji starostni grupi med 25. in 29. letom je delež vdov na 100 poročenih žensk v Mariboru še vedno nekoliko izrazitejši od slovenskega povprečja ter očitno znatnejši od istih deležev za Celje in Ljubljano (6,9 : 6,2 : 4,5 : 4,2).

V zadnjih dveh petletnih skupinah med 30. in 39. letom pa so že vrednosti tudi za Maribor manjše od povprečne vrednosti v republiki. V starostni skupini 30—34 med tremi sovenskimi mesti Maribor ne izkazuje več največjega deleža vdov na 100 poročenih žensk, marveč Celje, medtem ko je to razmerje za Ljubljano najugodnejše (11,4 : 9,4 : 8). Primerjava podatkov za mesto Maribor s podatki za njegovo širšo okolico nas privede do ugotovitve, da so bile žrtve med mariborskim mestnim prebivalstvom občutnejše, kot to velja za njegovo širšo okolico. Očitno je, da za celotno državno ozemlje spoznane tendence o relativno največjih izgubah med prebivalstvom prav v starostni skupini med 24. in 29. letom za razmerja v mestu Maribor ne držijo v celoti. Tukaj je opazen jasen pomik v še nekoliko mlajše letnike, kar se lepo vidi ob analizi spolne strukture po pet letih v generaciji 20—39. Najnižji delež moškega prebivalstva (41,23 %) v strukturi mariborskega prebivalstva izkazuje prav starostni kontingent med 20. in 24. letom, kar je med starostnimi pet letji tja do 65 leta dejansko najšibkejša kvota v populacijski strukturi.

Nadalje nam ugotovitev, da so izgube med mariborskim prebivalstvom prav v starostni skupini 20—29 najtežje in znatnejše kot med generacijo, ki je »nosila« prvo svetovno vojno, potrjuje primerjava s starostno skupino 50—59, seveda ob dolžnem upoštevanju migracijskih kvot po prvi vojni v mestu Maribor. Delež moških je v tej generaciji 50 do 59 44,5 %, torej višji in ugodnejši kot to velja za moško generacijo med 20. in 29. letom.

Izračunane relativne kvote moških in žensk v strukturi mariborskega prebivalstva jasno potrjujejo zgoraj zapisano ugotovitev, da je vojna najhujše oklestila prav starostno skupino med 20. in 29. letom, vendar skupino med 2. in 24. letom precej huje od naslednje petletne starostne skupine med 25. in 29. letom in prav v tem zamiku v mlajše letnike se zrcalji v primerjavi z izračunanimi relativnimi vrednostmi za celotno jugoslovansko državno ozemlje mariborska posebnost.

Tako v starostni skupini 20—24 pride na 1000 moških 1426 žensk. V naslednji starost-

ni skupini je spolno razmerje že nekoliko ugodnejše, a še zmeraj abnormarno visoko (1000 : 1337).

Če nadaljujemo z razčlenjevanjem podatkov še za naslednji dve petletni starostni skupini, torej med 30 in 34 ter 35 in 39, ugotovimo, da je tukaj obstoječe spolno razmerje že precej »uravnoteženo« (1000 : 1129 za prvo starostno skupino ter 1000 : 1061 za drugo). Najhuje prizadeti letniki moškega prebivalstva so v Mariboru: letnik 1924 z deležem 39,8 %, letnik 1927 z deležem 40,5 %, letnik 1923 s 40,8 %, letnik 1925 z 41,5 % in letnik 1922 z 41,3 %...

Podatki jasno izpričujejo, da so se ob koncu vojne pokazale na moški strani prebivalstva najhujše vdrnine prav pri za delo najaktivnejši moški generaciji, kar nima samo neposrednih posledic, kot je pomanjkanje mlajše moške delovne sile, marveč se to odraža tudi v nižjih stopnjah fertilitet pri tistih starostnih skupinah ženskega prebivalstva, ki nosijo že po naravi stvari največje breme reprodukcije, saj postaja možnost poročanja še veliko manjša kot sicer.

In na koncu je potrebno opozoriti, da nam razbor popisnih demografskih podatkov jasno pokaže, da je zadnja vojna pobrala med mariborskim prebivalstvom v relativnem ter absolutnem merilu še veliko več ljudi kot prejšnja. (Starostna skupina med 50 in 59 1000 : 1249; 20 do 29 1000 : 1386).

Da bo pošastnost vojne pri goltanju človeških življenj kar se da otipljivejša, je potrebno opozoriti na zakonitost same narave, ki dopusti izoblikovati »tako neuravnoteženo spolno razmerje kot sta ga zadnji vojni« „uresničili“ že pri 40 let mlajših generacijah, šele pri starostnih skupinah prebivalstva nad 65. letom.

Nekoliko shematična, a za razumevanje demografskih in socialno ekonomskih procesov precej indikativna metoda je razdelitev prebivalstva na tri temeljne starostne skupine. Na skupino »otrok in mladine do 14. leta in »starejše od 60 let« na eni strani, ki se v veliki večini po svojem socialno ekonomskem položaju razvrščajo v skupino vzdrževanih ter na »delovni kontigent«, ki nekako zaobjema prebivalstvo med 15. in 59. letom starosti, torej starostno skupino, v kateri je večina aktivnega prebivalstva in ki obenem pomeni potencialni izvir, od koder lahko ob širjenju ekonomske dejavnosti pritekajo nove kvote delovno aktivnega prebivalstva. Pri mestu Maribor nam takšna razdelitev pokaže, da na starostni skupini »otrok in mladine« ter »starejših od 60 let« odpade tre-

tina prebivalstva, preostali dve tretjini pa zajema tako imenovani delovni kontigent (331 : 669), pri čemer je delež starostne grupe nad 60 let v strukturi prebivalstva manjši od ene desetine, v kvoti otrok in mladine pa je zaobjeta dobra petina mariborskega mestnega prebivalstva (96 : 235). Razčlenitev podatkov iste vrste za mesti Celje in Ljubljano kot tudi za celotno področje Ljudske republike Slovenije ter njihova medsebojna primerjava nam prikažeta temeljno ugotovitev, da izkazuje Celje dejansko identične kvote kot mesto Maribor za vse tri starostne skupine, pri čemer so v »delovni kontigent« uvršča dve tretjini prebivalstva, preostala tretjina pa gre na račun otrok in mladine ter starejših od 60 let. No, pri Ljubljani je razmerje med tremi starostnimi skupinami že temeljito spremenjeno, in sicer v korist še znatnejše zastopanosti delovnega kontigenta, v katerega se tukaj razvršča dejansko že sedem desetih ljubljanskega mestnega prebivalstva. Dve desetini odpadeta na skupino otrok in mladine, a desetina na starejše od 60 let (201 : 694 : 105). Za vsa tri mestna središča velja, da beležijo znatnejše kvote v kontigentu delovnega prebivalstva od slovenskega povprečja (607), kar je povsem razumljivo spričo neprenehnih ekonomskih migracijskih procesov v industrijska mestna središča.

Ob popisu oblikovane in določene popisne socialno ekonomske kategorije nam omogočajo proučiti slojevsko strukturiranost prebivalstva. Takšna analiza za mesto Maribor nam pokaže, da je sloj delavcev najštevilnejša socialna skupina in zajema že več kot polovico mariborskega mestnega prebivalstva. Jasno je, da je delavstvo absolutno dominantni socialni sloj v mestu tudi že pred vojno. Nedvomno pa se je v obdobju med koncem vojne ter popisom 1948 številčno še nekoliko okrepil z deleži iz letnih migracijskih kvot kot to velja tudi za sloj uradnikov in nameščencev, ki ob popisu predstavlja delež za dobra 2 % večji od ene četrtine vsega prebivalstva mesta (534 : 274). Z dohodom, prisluzenim z delom v neposredni industrijski proizvodnji oziroma z opravljanjem opravil v ustanovah družbene nadstavbe ter v državnih organih, se torej preživlja dobrih osem desetih mariborskega mestnega prebivalstva, pri čemer je med slojema delavcev in nameščencev izoblikovano razmerje, da na dva predstavnika sloja delavcev prihaja po en predstavnik slojev uradnikov in nameščencev. Tretja najmočnejša socialna skupina so upokojeanci ter državni podpiranci, vendar predvsem upokojeanci, na katere od-

pade dobra desetina mestnega prebivalstva (115). Torej, kar 92,3 % mariborskega mestnega prebivalstva živi s sredstvi, zasluženimi z delom s proizvodnimi sredstvi, v lasti nove socialistične države ali pa prejema od nje denarno podporo v obliki pokojnin oziroma socialnih dotacij, a samo 7,7 % ali že manj od 2/25 prebivalstva se razvršča v skupine tako imenovanih »razrednih preostankov« stare družbe, ki si sredstva za življenje pridobivajo z delom z lastnimi proizvodnimi sredstvi ter jih popis klasificira v kategorije »trgovci in obrtniki«, svobodni poklici in privatnikov« ter sloj kmetov. V skupini »razrednih preostankov« izkazujejo najmočnejšo kvoto trgovci in obrtniki s 4,3 %. Če jim dodamo še relativni delež sloja »svobodnih poklicev ter privatnikov« (1 %) zaobjemata obe socialni skupini le dobro 1/20 mestnega prebivalstva, preostalih 2,4 % pa gre na račun sloja kmetov, ki še posedujejo svoje kmetije na mestnem območju Maribora.

Podobna analiza, kot smo jo izvršili na celotni populaciji mestnega prebivalstva nam pokaže pri starostni skupini »otrok in mladine do 14. leta«, da se največji delež otrok in mladine razvršča v sloj delavcev (58,3 %), v sloj uslužbencev ter nameščencev (28,56 %), medtem ko ostale socialne skupine izkazujejo sledeče relativne deleže otrok in mladine: »trgovci in obrtniki (5,1 %), upokojenci (5 %) ter »svobodni poklici in privatniki« (0,5 %), medtem ko je kmečkih otrok 2,6 %. Primerjava teh podatkov s podatki slojevske distribuiranosti celotnega mariborskega prebivalstva nam pokaže, da imajo vse socialne skupine, razen upokojencev ter skupine svobodnih poklicev v starostni skupini otrok in mladine krepkejšo oziroma ugodnejše deleže kot pa znašajo njihovi splošni deleži v slojevski strukturi prebivalstva.

Predvsem to velja za sloj delavcev, kjer je relativna zastopanost delavskih otrok in mladine v celotni strukturi populacije do 14. leta že skoraj 60 % in je kar za 5 % večja od splošnega deleža, ki ga beleži sloj delavcev med prebivalstvom mesta (58,3 : 53,4). (Delavci, uslužbenci in nameščenci, trgovci in obrtniki, upokojenci, svobodni poklici in privatniki, kmetje). (53,4 : 27,4 : 4,3 : 11,5 : 1 : 2,4). Delež otrok in mladine (58,3 : 28,5 : 5,1 : 5 : 0,5 : 2,6).

Ekonomski značaj določene družbene sredine³ lahko posredno ugotavljamo z razčlenjevanjem populacije aktivnega, torej zaposlenega prebivalstva po poklicnih skupinah pač glede na njihovo številčno zastopanost v

strukturi zaposlenih. Takšna analiza aktivnega mariborskega prebivalstva nas pripelje do ugotovitve, da že več kot šest desetih v strukturi aktivnega prebivalstva izkazuje socialno poklicna skupina delavcev, na drugem mestu, to je s številčno mnogo šibkejšim deležem, je skupina nameščencev ter uradnikov. Obe socialno poklicni skupini skupaj pa v celotni strukturi aktivnega prebivalstva predstavljata že več kot 9/10 vseh zaposlenih v Mariboru (625 : 296). Med vsemi tremi pri popisu posebej zaobjetimi slovenskimi mesti izkazuje torej Maribor najkrepkejšo kvoto delavcev z obenem najšibkejšim deležem uradnikov ter nameščencev (Celje 565 : 304, Ljubljana 429 : 458). Tudi kvote socialno poklicnih skupin trgovcev in obrtnikov, svobodnih poklicev in kmetov izkazujejo za Maribor najšibkejše številčne deleže, ki sami skupaj predstavljajo manj od ene desetine vseh aktivnih, medtem ko je pri Celju in Ljubljani njihov številčni delež še vedno večji od desetine v strukturi aktivnega prebivalstva (79 : 131 : 113).

Maribor torej beleži od vseh treh slovenskih mest najvišjo kvoto aktivnih delavcev, obenem z najmanjšimi relativnimi deleži pri uradnikih in nameščencih ter ostalih nedelavskih skupinah prebivalstva. Prav proučevanje zastopanosti deleža nedelavskih poklicnih skupin nam prikaže izrazito delavski značaj mesta Maribora. Pri Mariboru izkazujejo nedelavske poklicne kategorije že manjše deleže od 4/10, medtem ko je pri Celju ta delež še nekoliko večji od 4/10, a pri Ljubljani se njihova zastopanost med aktivnim prebivalstvom približuje že 6/10 (375 : 435 : 571).

Strukturi moškega in ženskega aktivnega prebivalstva glede relativne zastopanosti posameznih poklicnih skupin se medsebojno bistveno ne razlikujeta in v obeh je mogoče jasno zaznati že prej z analizo celotne populacije aktivnega prebivalstva ugotovljena razmerja. Res pa je, da je struktura zaposlenih žensk v primerjavi s populacijo aktivnega moškega prebivalstva nekoliko manj ugodna, pač spričo dejstva, ker žensko prebivalstvo izkazuje nekoliko številčnejše kvote med delavstvom ter šibkejšo kvoto uslužbencev in nameščencev od ugotovljenega povprečja.

Pri moških je razmerje nekoliko ugodnejše in v korist nekoliko manjšega deleža v socialno poklicni skupini delavcev z obenem nekoliko številčnejšo kvoto med uslužbenci in nameščenci. Ženske beležijo močnejše kvote v strukturi aktivnih tudi med kmeti ter v poklicni skupini svobodni poklici in privatniki,

medtem ko je žensko aktivno prebivalstvo od vseh poklicnih skupin nasploh najslabše zastopano med obrtniki in trgovci.

Nekoliko manj ugodna poklicna struktura ženskega prebivalstva v primerjavi z moškimi je splošna tendenca, ugotovljiva tudi v strukturi Celja in Ljubljane. Vendar se zdi, da je disproporc med žensko in moško strukturo aktivnega prebivalstva v Mariboru nekoliko manj izrazit kot pri ljubljanskem aktivnem prebivalstvu. Kljub ugodnejši poklicni strukturi, ki jo izkazuje aktivno ljubljansko prebivalstvo, kjer je delež uslužbencev in nameščencev že večji od kvote aktivnih delavcev, pa je zaznati, da je razlika med moško in žensko strukturo nekoliko močnejše izražena. Delež delavk je v primerjavi s kvoto delavcev za + 40 %o izrazitejši, medtem ko je delež uradnic za - 50 %o šibkejši v primerjavi z ustreznima moškima deležema. Pri mariborskem prebivalstvu je ta disproporc nekoliko manj izrazit (+ 23 %o za delavke; - 33 %o za uslužbenke in nameščence v primerjavi z moško poklicno strukturo).

Še s posebno pozornostjo je popis razčlenjeval podatke za sloj delavcev ter jih razvrstil v 5 kategorij glede na sektor zaposlitve (kategorija industrijsko-obrtni delavci, kmetijski in gozdarski delavci spričo svoje neznatnosti in na kategorijo »ostali«). Za analizo in komparcijo podatkov sta kategoriji kmetijski in gozdarski delavci spričo svoje neznanosti povsem nepomembni in jih lahko zane-

marimo. Tako lahko aktivne delavce Maribora razdelimo na dve osnovni skupini: industrijsko obrtne delavce, ki opravljajo svoja dela dejansko v sekundarnem sektorju gospodarstva, medtem ko lahko kategoriji transportni delavci in »ostali« razvrstimo v terciarni sektor gospodarstva še posebno, ker je popis v kategorijo »ostali« zapisal ves tisti del delavstva, ki fizičnih opravil ne opravlja v neposrednem proizvodnem procesu, marveč v uslužnostnih dejavnostih (sobarice, trgovci, portirji, frizerji, kuharice...). Številčno najmočnejši in večinski 3/4 delež med zaposlenimi delavci Maribora odpade na skupino industrijskih delavcev, medtem ko kvote delavcev v terciarnem sektorju izkazujejo 1/4 delež. Med industrijskimi delavci in delavci transporta oziroma uslužnostnih dejavnosti je izoblikovano razmerje, da na 3 industrijske delavce prihaja po en delavec iz terciarnega sektorja (741 : 107 : 130).

Med vsemi tremi slovenskimi mesti beležimo pri Mariboru dejansko najvišje kvote industrijskih delavcev ob najmanjšem deležu delavcev iz terciarnega sektorja. Medtem ko se strukturi zaposlenega delavstva Maribora in Celja v osnovnih konturah ujema, pa je pri Ljubljani delež industrijskega delavstva že znatno manjši od 6/10 in zajema samo še 11/20 od vsega aktivnega delavstva. Medtem ko je zastopanost deleža delavstva v terciarnem sektorju že večja od 4/10. Tako se v Ljubljani razmerje med indu-

RAZSLOJENOST AKTIVNEGA MARIBORSKEGA MESTNEGA PREBIVALSTVA PO POKLICNIH SKUPINAH

	(Popis 1948)				
	%o				
	Delavci	Uslužbenci in nameščenci	Kmetje	Trgovci in obrtniki	Svobodni poklici in privatniki
Povprečje	625	296	32	34	13
MOŠKI	615	310	21	46	8
Odstopanja (+ -)	- 10	+ 14	- 11	+ 12	- 5
ŽENSKE	638	277	46	19	20
Odstopanja (+ -)	+ 13	- 19	+ 14	- 15	+ 7

RAZVRSTITEV AKTIVNIH PO POKLICNIH SKUPINAH

	Delavci	Uslužbenci in nameščenci	Kmetje	Trgovci in obrtniki	Prosti poklici
MARIBOR	625	296	32	34	13
CELJE	565	304	68	50	13
LJUBLJANA	429	458	43	48	22

STRUKTURA AKTIVNIH DELAVCEV V LJUBLJANI, CELJU IN V MARIBORU
(Popis 1948)

Mestno središče	%				
	Industrijsko obrtni delavci	Kmetijski delavci	Gozdarski delavci	Transportni delavci	Ostali delavci
LJUBLJANA	549	19	0	123	309
CELJE	737	30	2	56	175
MARIBOR	741	20	2	107	130

strijskimi delavci in delavci iz terciarnega sektorja že močno približa vrednosti 1 : 1.

Moška in ženska struktura populacije aktivnega delavstva v Mariboru se v osnovnih potezah v razmerju med industrijskimi delavci in delavci v terciarnem sektorju gospodarstva v osnovi prekrivata; moški (746 : 235); ženske (737 : 240). V zastopanosti kvot industrijskega delavstva tudi ob globlji analizi v obeh strukturah ni nikakršnih razlik. Oba deleža tako pri moških kot pri ženski populaciji se pri industrijskem delavstvu že močno približujeta vrednosti 3/4. Toda do znatnih razlik med spoloma prihaja pri zastopanosti kvot transporta in uslug. Tako je delež žensk v panogi transporta v primerjavi z moškimi deleži, ki predstavljajo že skoraj 1/4 zaposlenega moškega delavstva, zanemarljivo majhen (181 : 13). Toda med delavkami beležimo izredno visoke kvote v kategoriji »ostali«, kjer je zaposlena dobra petina mariborskega ženskega prebivalstva, medtem ko ustrezen moški delež znaša samo 1/20 zaposlenega moškega delavstva.

RAZMERJE MED AKTIVNIMI IN
VZDRŽEVANIMI PO SOCIALNIH SKUPINAH

	%		
	Delež aktivnih	Delež vzdrževanih	(+ -)
DELAVCI	543	521	- 22
USLUŽBENCI IN NAMEŠČENCI	258	298	+ 40
KMETJE	27	18	- 9
TRGOVCI IN OBRTNIKI	30	60	+ 30
UPOKOJENCI	130	95	- 35
SVOBODNI POKLICI	12	8	- 4

Vsi socialni sloji mariborskega prebivalstva razen sloja uslužbencev in uradnikov ter trgovcev in obrtnikov beležijo večje deleže med aktivnimi od deležev med vzdrževanim prebivalstvom. Torej bi največje breme vzdr-

ževanih med aktivno populacijo, vsaj tako se zdi, padlo na pleča uradnikov in nameščencev ter trgovcev in obrtnikov. Vendar moramo upoštevati, da nam takšno razmerje med aktivnimi in vzdrževanimi pri obeh socialnih skupinah lahko pove še marsikaj drugega: na manjšo stopnjo zaposlenosti žensk, daljše šolanje otrok, na utrjeno družinsko strukturo z manjšim deležem samskega prebivalstva. Toda manjša stopnja zaposlenih žensk v sloju uradništva in nameščentva ni posledica zaprtih možnosti za zaposlovanje, ker je to obdobje, ko je lahko vsakdo, kdor je iskal delo, delo tudi dobil. Zdi pa se, da je delež vzdrževanih med trgovci in obrtniki vendar nekoliko previsok, na kar v komentarju ob popisu opozori zvezni statistični zavod z ugotovitvijo, da so se trgovci in obrtniki v strahu za delovno silo pri popisu raje odločali, da ožje svojce deklarirajo kot vzdrževane osebe, čeprav so deloma ali povsem sodelovali v proizvodnem procesu. Večje kvote vzdrževanih kot aktivnih najdemo tudi pri transportnih delavcih, v edini delavski kategoriji prebivalstva, v čemer se odraža še predvojno stanje, ko je ta sloj predstavljal najboljše plačano delovno silo.

Razvijajoča se industrija⁴ Maribora med obema vojnoma predvsem od sredine 20 let ter po koncu depresijskega obdobja v 30 letih je potrebovala vedno nove kontingente delovne sile, kar se je odrazilo v migracijskih procesih in ob koncu vojne ob popisu 1948 v popolnoma spremenjeni demografski strukturi, kar z 2/3 v Maribor preseljenega prebivalstva ter s samo 1/3 v mestu rojenih (340 : 660). Nekoliko več od polovico v mestu živečega stalnega prebivalstva se je vselilo iz ostalega področja Ljudske republike Slovenije, torej gre predvsem za notranjo migracijo, znotraj regije oziroma republike ob praznjenju prenaseljenega podeželja.

Delež migrantov z ostalega teritorija Jugoslavije in iz tujine znaša med stalnim prebivalstvom mesta 7/50. Kvoti migrantov iz drugih republik in iz tujine sta številčno skoraj enako močni z nekoliko izrazitejšim

PRISELITEV V MARIBOR

Iz LR						‰
	Srbija	Hrvatska	Bosna in Hercegovina	Makedonija	Črna gora	
SPLOŠNO	172	691	98	24	15	
MOŠKI	167	699	87	33	14	
ŽENSKE	177	683	111	13	16	

deležem priseljencev iz ostalega teritorija Jugoslavije, tako v povprečju kot pri moškem delu prebivalstva, nasprotno pa v ženski strukturi beležimo nekoliko številnejši delež migrantk iz tujine v primerjavi z deležem priseljenk iz Jugoslavije, vendar so razlike neznatne.

In zanimivo, ženska populacija beleži za 2°/o manjši delež v mestu rojenih prebivalc, torej so migracijski procesi pri njih očitnejši z večjimi relativnimi in absolutnimi deleži kot pri moškem prebivalstvu, opažamo pa tudi, da pri migraciji žensk gre predvsem za notranjo migracijo, iz regije, kar nam potrjuje že znano ugotovitev, da ženska delovna sila migrira v večji meri na krajše razdalje kot moški.

MIGRACIJSKA OBELEŽJA PREBIVALSTVA

(Popis 1984) v ‰

	Rojen v kraju bivanja SR	Na ostalem ozemlju Slovenije	V drugi republiki	V tujini
MARIBOR				
poprečje	340	521	71	68
Moški	351	503	81	65
Ženske	330	537	63	70
LJUBLJANA				
poprečje	447	442	53	58
CELJE				
poprečje	393	498	59	50

Z 2/3 deležem migrantov v svoji populacijski strukturi Maribor ni »ekstremen« primer samo v slovenskem prostoru, temveč na celotnem ozemlju Jugoslavije in se v okviru tipa mešanih urbanih središč (30 ‰ do 50 ‰ domorodnega prebivalstva) uvršča takoj za Svetozarevim na drugo mesto pred Reko, Nišem, Celjem, Ljubljano, Smederevim...

Popisni podatki nam ne nudijo neposrednih možnosti za ugotovitev starostne sestavlje-

nosti emigrantov, vendar je analizo v določeni meri zvezni statistični zavod opravil ter rezultate za celotno jugoslovansko državno ozemlje priobčil v uvodnem komentarju. Tukaj je zapisal, da migrira predvsem prebivalstvo med 15 in 45 letom starosti, zastopnost starejših skupin je le neznatna in simbolična. Še posebej poudarja, da je potrebno razlikovati predvojne migrante, ki jih zaobjame starostna skupina med 30 in 45 letom od povojne migracije v starostni skupini med 15 in 30 letom ki izkazuje močnejše kvote kot nekoč predvojni migranti.

Migrirajo predvsem mladi ljudje, moška in ženska deleža migrantov sta precej izenačena ne samo v povojnih migracijskih procesih, marveč tudi že pred vojno. Pri ženskem prebivalstvu gre za »ekonomsko ženitveno migracijo«, pri čemer si migrantke obetajo v mestih najti delo kot zakonskega tovariša.

Med leti 1931—1948 so se deleži domorodnega prebivalstva v mestih relativno manjšali na račun migrantov iz teritorija iste republike (banovin) ob relativnem manjšanju kvot migrantov iz ostalega območja Jugoslavije ter iz tujine. Pomembno je tudi poudariti, da v medrepubliških migracijskih procesih predstavljajo najmočnejši delež predvsem uradniki in nameščenci. Kmečko-delavska migracija se odvija predvsem znotraj s-sameznih regij oziroma v mejah republik.

Najizrazitejši migracijski tokovi iz ostalih predelov Jugoslavije v mesto Maribor so se ustvarili z območjem Hrvatske, odkoder se je preselilo v mesto nekoliko manj od 7/10 vseh migrantov iz drugih ljudskih republik. Kvote migrantov iz ostalih ljudskih republik Jugoslavije so znatno manjše; iz Srbije se je preselilo 17,2 ‰, iz Bosne in Hercegovine 9,8 ‰, priselitev iz Makedonije in Črne gore pa je sploh neznatna (2,4 ‰ : 1,5 ‰). Pri moških migrantih iz drugih republik beležimo nekoliko močnejši delež migrantov iz Ljudske republike Hrvatske kot je to pri migrantkah, ki beležijo v svoji strukturi nekoliko močnejšo zastopnost priseljencev iz Srbije in iz

Bosne in Hercegovine (177 : 111) kot moški migrantje (167 : 87).

Po nacionalni pripadnosti so z 8/10 najmočnejše zastopani Hrvatje, Srbov je 17°%, Makedoncev 2,1^o%, Črnogorcev 1°%, ter muslimanov 0,5^o%.

Najustaljenejšo socialno strukturo v osnovi enako ugotovljeni socialni strukturi mesta najdemo samo pri Hrvatih z deležem tudi pri kmečkem prebivalstvu. Pri njih migrirajo vsi sloji prebivalstva z razliko od Srbov in Črnogorcev, kjer gre v prvi vrsti predvsem za povojno migracijo z izrazitimi kvotami slojev uradnikov in nameščencev (63,1% : 90,6%), pri Makedoncih in muslimanih pa za delavce.

Zanimivo je pogledati socialno plastovitost še tistega pičlega števila v Mariboru živečih Nemcev; 6/10 je delavcev, dobra tretjina odpade na uradnike in nameščence, trgovcev in obrtnikov je 1,9%, prav takšen delež be-

ležijo tudi svobodni poklici... (605 : 352 : 19 : 19).

Brez dvoma je mesto Maribor na pragu novega desetletja po številu v vojni padlega prebivalstva po svoji socialni strukturi in migracijskih obeležjih v Jugoslaviji izrazito posebna urbana celota in ga lahko morda primerjamo samo z Zagrebom ter Reko; tako visoke kvote delavstva pa so v tem obdobju še vedno dovolj adekvatno merilo razvitosti določene industrijske panoge oziroma celotne industrije...

VIRI IN LITERATURA

1. Čepič Zdenko: Maribor po osvoboditvi, ČZN štev. 1-2/1979, str. 475—490. — 2. Stanovništvo prema bračnom stanju, knjiga VII. — 3. Stanovništvo po zanimanju, knjiga III. — 4. Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX ter še vse preostale knjige popisa za 1948.

NASTANEK IN RAZVOJ VIŠOKEGA ŠOLSTVA V MARIBORU

VLADIMIR BRACIČ

V kulturnem pogledu je bila v starejšem obdobju pred Mariborom njegova okolica. Menihi benediktinskega samostana iz Šent Pavla na Koroškem so v falskem gradu uredili manjši samostan ter v njem neke vrste filozofsko šolo. Namenjena je bila redovnikom. Po obstoječih virih je filozofska šola na falskem gradu delovala v letih 1628 oziroma 1629 do 1635 ali 1639. Poleg filozofskih predmetov so iz praktičnih razlogov na šoli imeli tudi ekonomske predmete. Falska filozofska šola je bila prva visokošolska institucija na slovenskem ozemlju, ki pa zaradi kratkotrajnega delovanja ni pustila nobenih sledov niti v kulturnem niti v splošnem razvoju pokrajine.

Mariborski meščani so zaprosili cesarja Franca ob njegovem obisku v Mariboru (22. avgusta 1807), naj prenese sedež lavantinske škofije v Maribor. Cesar prošnje ni odbil, čeprav je bil bolj naklonjen Ptujju. S prenosom sedeža lavantinske škofije v Maribor je bila povezana tudi akcija za ustanovitev liceja, ki naj bi kot višja šola dopolnjeval gimnazijo in omogočal vstop na blagoslovje in na pravo. Priprave na preselitev sedeža škofije je preprečil prihod Napoleonovih vojsk. Ponovno pobudo za ustanovitev liceja

pripisujejo dr. Andreju Kavčiču, mariborskemu župniku, ki je pri nadvojvodi Johanu izposloval dvorni odlok z dne 26. julija 1810. leta, v katerem ukazuje opatu benediktinskega šentpavelskega samostana, naj ustanovi v Mariboru filozofski učni zavod (Philosophisches Studium). Razne spletke šentpavelskega opata ter sekovskega in krškega škofa, ustanovitev liceja so povezovali s pobudo za prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor, so akcijo zavrle kljub prizadevanjem Kavčiča in mariborskega mestnega sveta. Pobuda za prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor je bila obnovljena leta 1822, zaradi raznih nasprotovanj pa ponovno odložena. Narodno zavedna slovenska duhovščina je v revolucionarnem letu 1848 v okviru političnega programa Zedinjene Slovenije ponovno sprožila vprašanje o prenosu sedeža lavantinske škofije v Maribor. Boj za uresničitev te ideje je trajal polnih enajst let. Veliko zaslug za zmago v tem boju gre takratnemu lavantinskemu škofu Antonu Martinu Slomšku, ki je 4. septembra 1859 slovesno razglasil Maribor za novi sedež lavantinske škofije. Vsa leta boja za prenos sedeža škofije si je Slomšek prizadeval tudi za ustanovitev lastnega (slovenskega) bogoslovnega